

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання
історичних дисциплін

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор НН інституту історії, права
та міжнародних відносин

Ю.В. Подрез

«02» вересня 2024 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ГІБРИДНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СВІТУ**

**Галузь знань 29 Міжнародні відносини
Спеціальність 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії
Освітньо-професійна програма Міжнародні відносини**

**Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
Мова навчання українська**

Погоджено науково-методичною
комісією НН інституту історії, права та
міжнародних відносин
«02» вересня 2024 р.

Голова Моцак С.І., кандидат
педагогічних наук, доцент

Суми – 2024

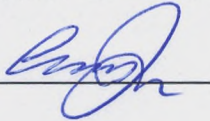
Розробник:

Сокирська В.В., доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії , міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін
Протокол № 1 від «30» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри

Моцак С.І., к. пед. н., доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії , міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів - 4	Бакалавр	Обов'язкова
		Рік підготовки:
4-й		
Семестр		
Загальна кількість годин – 120		7-й
		Лекції
		20 год.
		Практичні, семінарські
		26 год.
		Лабораторні
		-
		Самостійна робота
		72 год.
		Консультації
	2 год.	
	Форма контролю: 7 семестр – залік	

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Програма вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Гібридні виклики сучасного світу» складена відповідно до освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини» зі спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за ступенем вищої освіти бакалавр.

Метою вивчення навчальної дисципліни є: формування ґрунтових знань про гібридні виклики, яких зазнають держави в ХХІ ст., та зокрема Україна (протистоїть найсерйознішому безпековому виклику за всі роки своєї незалежності та є стороною, що зазнала зовнішньої агресії з боку РФ).

Основними завданнями вивчення дисципліни є: набуття студентами необхідних знань для розуміння особливостей гібридного протистояння, детермінуючих факторів, можливих засобів управління ними, умов, що забезпечують попередження, стимулювання, вирішення тощо; для розв'язання складних спеціалізованих задач та практичних проблем в безпековому контексті з питань гібридної агресії, інформаційної війни; вивчення прогресивних методів попередження і прогнозування гібридних викликів; розуміння комбінації військових і невійськових засобів тиску на державу.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування у студентів загальних і фахових компетентностей.

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-професійною програмою **інтегральної компетентності:**

ІК 1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері міжнародних відносин, суспільних комунікації та регіональних студій, зовнішньополітичної діяльності держав, міжнародних взаємодій між державами, міжнародними організаціями та недержавними акторами, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов та передбачає застосування теорій суспільних наук та спеціальних наукових методів дослідження проблем міжнародних відносин.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **загальних компетентностей:**

ЗК1. Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина України.

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі і знань про природу і суспільство, та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК4. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК5. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК8. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначених освітньо-професійною програмою **спеціальних (фахових) компетентностей:**

СК1. Здатність виокремлювати ознаки та тенденції розвитку, розуміти природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій.

СК2. Здатність аналізувати міжнародні процеси у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному.

СК4. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики держав, суспільних комунікацій, регіональних досліджень.

СК5. Здатність аналізувати вплив світової економіки, міжнародного права та внутрішньої політики на структуру й динаміку міжнародних відносин та зовнішньої політики держав.

СК8. Усвідомлення національних інтересів України на міжнародній арені.

СК9. Здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих задач і проблем.

СК10. Здатність аналізувати структуру та динаміку міжнародних суспільних комунікацій, виявляти їх вплив на міжнародну систему, державні та суспільні інститути.

СК13. Здатність аналізувати діяльність міжнародних недержавних акторів та транснаціональні відносини.

СК14. Здатність розуміти закономірності розвитку та самостійно аналізувати ситуацію в країнах і регіонах світу на основі інформації політичного, історичного, економічного, культурного, правового характеру із застосуванням міждисциплінарних та наукових методів досліджень міжнародних відносин.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Дисципліна «Гібридні виклики сучасного світу» в структурно-логічній схемі базується на набутих знаннях з наступних ОК: «Вступ до міжнародних відносин», «Історія міжнародних відносин», «Сучасні міжнародні відносини та світова політика», «Міжнародні організації», вона інтегрується з вивченням дисципліни «Зовнішня політика і публічна дипломатія сучасної України».

Вивчення дисципліни формує засади для подальшого опанування студентом ОК: «Теорія і практика дипломатії», «Аналіз і прогнозування у міжнародних відносинах».

3. Результати навчання за дисципліною

ПРН01. Знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.

ПРН02. Знати та розуміти природу та динаміку міжнародної безпеки, розуміти особливості її забезпечення на глобальному, регіональному та національному рівні, знати природу та підходи до вирішення міжнародних та інтернаціоналізованих конфліктів.

ПРН03. Знати природу міжнародного співробітництва, характер взаємодії між міжнародним акторами, співвідношення державних, недержавних акторів у світовій політиці.

ПРН04. Знати принципи, механізми та процеси забезпечення зовнішньої політики держав, взаємодії між зовнішньою та внутрішньою політикою, визначення та реалізації на міжнародній арені національних інтересів держав, процесу формування та реалізації зовнішньополітичних рішень.

ПРН05. Знати природу та механізми міжнародних комунікацій.

ПРН06. Знати природу та характер взаємодій окремих країн та регіонів на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Розподіл балів

VII семестр

Модуль 1 (поточний контроль)										МКР	Модуль 2 (ІНДЗ)	Підсумковий контроль (залік)	Сума балів
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2								
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9					
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	10	20	100

4.1. Критерії оцінювання видів роботи для поточного контролю

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів під час відвідування лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань та виконання інших видів самостійної роботи.

Оцінювання результатів аудиторної роботи здійснюється за наступними критеріями:

БАЛЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	Здобувач вищої освіти відповідає на всі питання семінарського заняття, розкриває зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; виконує всі завдання, може правильно визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу; висловлює і обґрунтовує власну думку щодо предмету заняття, наводить аргументи на її підтвердження, що ґрунтуються на системному знанні теоретичних положень і дипломатичної практики. Під час заняття продемонстрована активність та ініціативність.
4	Здобувач вищої освіти відповідає на всі питання семінарського заняття, розкриває зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає та правильно інтерпретує дипломатичні явища та процеси; виконує всі завдання, може правильно визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу; висловлює і обґрунтовує власну думку щодо предмету заняття, наводить аргументи на її підтвердження, що ґрунтуються на системному знанні теоретичних положень та окремих прикладах з дипломатичної практики. Під час заняття продемонстрована активність та ініціативність.
3	Здобувач вищої освіти відповідає на всі питання семінарського заняття, розкриває зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає та в цілому правильно інтерпретує дипломатичні події та процеси; виконує завдання, однак допускає неточності; може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу; висловлює власну думку щодо предмету заняття, наводить аргументи на її підтвердження, що ґрунтуються на положеннях підручників і навчальних посібників з «Історії світової дипломатії».
2	Здобувач вищої освіти дає відповіді на більшість питань семінарського заняття, відтворює дефініції загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; лише називає події з історії дипломатії; завдання виконує з неістотними помилками; не може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу, називаючи при цьому їх ознаки.

1	Здобувач вищої освіти не готовий до заняття, не відповідає на питання, що винесені на розгляд, з труднощами виконує завдання, допускаючи змістовні помилки, невпевнено відтворює терміни і поняття, що розглядалися під час заняття.
0	Відсутність на занятті

4.2 Критерії оцінювання рівня теоретичної та практичної підготовки студента для підсумкового контролю з дисципліни (залік)

Бали	Рівень	Оцінка	Критерії оцінювання
21–25	A	Відмінно	Оцінка виставляється за правильну, ґрунтовну та повну відповідь, самостійне наведення адекватних прикладів до теоретичного матеріалу, творче висвітлення проблем
16–20	B	Добре	Оцінка виставляється за правильну, але недостатньо розгорнуту та ґрунтовну відповідь, самостійне наведення адекватних прикладів до теоретичного матеріалу, нетворче висвітлення проблем
11–15	C		Оцінка виставляється за правильну, але недостатньо розгорнуту та ґрунтовну відповідь, наведення з певною допомогою викладача адекватних прикладів до теоретичного матеріалу, нетворче висвітлення проблем
6-10	D	Задовільно	Оцінка виставляється за в основному правильну відповідь, яка проте відзначається порушенням логіки викладу, неаргументованим висвітленням проблем, помилками у наведенні прикладів до теоретичного матеріалу
1–5	E		Оцінка виставляється за правильну в основному відповідь, яка містить певні негрубі помилки, відзначається порушенням логіки викладу, неаргументованим висвітленням проблем, помилками у наведенні прикладів до теоретичного матеріалу
0	FX	Незадовільно	Оцінка виставляється за неправильну, неповну відповідь, відсутність міцних знань з питань курсу

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90 – 100	A	відмінно
82 – 89	B	добре

74 – 81	C	
64 – 73	D	задовільно
60 – 63	E	
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

В Університеті передбачено можливість перерахування результатів неформальної та/або інформальної освіти відповідно до Положення про порядок визнання результатів навчання у неформальній та/або інформальній освіті у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка (<https://sspu.edu.ua/universytet/edusci/normatyvno-pravova-baza>).

Перерахування результатів здійснюється на добровільній основі та передбачає підтвердження того, що здобувач досяг результатів навчання, передбачених освітньою програмою.

Перерахуванню можуть підлягати результати навчання отримані шляхом неформальної та/або інформальної освіти, що за тематикою, обсягом вивчення та змістом відповідають як навчальній дисципліні в цілому, так і її окремому розділу, темі (темам), індивідуальному завданню, які передбачені цією робочою програмою.

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни «Гібридні виклики сучасного світу» можуть бути:

- *усний контроль*. Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – серію логічно пов'язаних між собою питань перед усією аудиторією;

- *письмовий контроль*. Здійснюється за допомогою письмових робіт, які можуть бути короткочасними (15-20 хв.) і протягом усього заняття. Письмовий контроль відрізняється також глибиною діагностики (поверховий зріз чи ґрунтовний аналіз);

- *тестовий контроль*. Тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких вказує на наявність (або відсутність) у здобувача вищої освіти певних знань, умінь.

- *підготовка доповідей, есе, презентацій*. Цей вид контролю передбачає виконання здобувачами вищої освіти різних форм завдань.

Особлива увага при опануванні змісту навчальної дисципліни приділяється запобіганню порушенню академічної доброчесності та забезпечення довіри до результатів освітнього процесу та освітньої діяльності, розумінню здобувачами вищої освіти значення академічної доброчесності та наслідків недотримання її постулатів.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Проаналізувати підходи до сучасної сутності війни та визначити технології війни сучасного світу.
2. Розкрити варіанти визначення гібридної агресії.
3. Проаналізувати наслідки російсько-українського протистояння та комбінації військових і невійськових засобів тиску на українську державу.
4. Розкрити еволюцію та особливості гібридного протистояння.
5. Описати «Гібридну війну» сталінського стандарту. Тактичні прийоми радянської неоголошеної агресії проти Польщі.

6. Проаналізувати Терористичні атаки на Всесвітній торговий центр 11 вересня 2001 року.
7. Проаналізувати гібридний інструментарій у протистоянні лідерів біполярного світу – СРСР, США.
8. Визначити причини гібридної агресії Росії проти України.
9. Проаналізувати конфлікт навколо острова Тузла.
10. Проаналізувати тактику «енергетичного» тиску під час президентської каденції Віктора Ющенка.
11. Проаналізувати Харківські угоди та особливості президентської каденції Віктора Януковича.
12. Проаналізувати роль інформаційного складника гібридної агресії.
13. Описати різновиди інформаційних воєн.
14. Визначити об'єкт, суб'єкт, цілі інформаційної війни.
15. Описати базові методи спотворення і фальсифікації, нагнітання паніки в соціальних мережах, інформаційні диверсії на державному рівні, пропагандистські виступи на території противника.
16. Проаналізувати особливості російської інформаційної політики у сфері дезінформації, феномен Russia today.
17. Визначити засоби протистояння інформаційному виклику.
18. Описати історичні стереотипи в гібридній агресії.
19. Описати як книга, кіно художнє і документальне використовується в боротьбі за умі і настрої населення.
20. Проаналізувати причини агресивної поведінки Росії та описати концепцію «руській мір».
21. Описати як російська мова використовується як інструмент гібридної агресії.
22. Проаналізувати проблеми помісної церкви в Україні і вплив РПЦ.
23. Описати концепцію зовнішньої політики Російської Федерації від 30.11.2016 року.
24. Схарактеризувати передумови застосування Росією гібридної електоральної зброї.
25. Проаналізувати як книгодрукування, кінематограф, проблеми історичної пам'яті, активність неурядових організацій, використання євроскепсису та популізму використовуються в гібридній війні.
26. Визначити як проекти «Турецький потік», NordStream2 використовується в гібридному протистоянні між РФ та США.
27. Описати прагнення та мету РФ переглянути історію Другої світової війни у контексті 75-перемоги над нацизмом.
28. Визначити методи протидії російській гібридній агресії.
29. Визначити українські рецепти перемоги та стратегію повернення Криму.
30. Визначення власного місця в системі міжнародних відносин та продовження європейської та євроатлантичної інтеграції.

6. Програма навчальної дисципліни

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. Форми та специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу

Тема 1. Вступ у гібридність

Підходи до сучасної сутності війни. Варіанти визначення гібридних загроз. Технології війни сучасного світу. Наслідки російсько-українського протистояння. Сукупність факторів, що викликали на початку XXI століття актуалізацію непрямих і невійськових дій в ході війни. Розвиток інформаційного середовища та його вплив на якість управління і мережевої координації армій. Невійськові методи протистояння. Комбінації військових і невійськових засобів тиску на державу.

Тема 2. Гібридні війни крізь століття

Еволюція та особливості гібридного протистояння. Причини витіснення гібридного складника законів і норм ведення війни. Політика Золотої Орди як приклад застосування не тільки військових заходів для підпорядкування країни. Тридцятилітня війна 1618-1648 років, яскравий приклад як слабка армія може протистояти сильнішій. Приклади з епохи наполеонівських воєн. Історія Американської революції і війни за незалежність проти Британії. Тактика бойових дій за межами європейського театру під час Першої світової

війни. Теоретична і практична спадщина Першої світової війни. «Гібридна війна» сталінського стандарту. Тактичні прийоми радянської неоголошеної агресії проти Польщі. В'єтнамська війна – війна нового типу. Терористична атака на Всесвітній торговий центр 11 вересня 2001 року, Друга Ліванська війна 2006 року – гібридні загрози сучасності. Гібридний інструментарій у протистоянні лідерів біполярного світу – СРСР, США.

Тема 3. Український виклик

Причини гібридної агресії Росії проти України, стратегічні помилки вітчизняної еліти, бачення Росією своєї ролі щодо України на сучасному етапі. Ядерне роззброєння України як наслідок узгодженого тиску з боку США і Росії. Конфлікт навколо острова Тузла, особливості президентської каденції Леоніда Кучми. Тактика «енергетичного» тиску під час президентської каденції Віктора Ющенка. Харківські угоди як піррова перемога команди Януковича. Особливості президентської каденції Віктора Януковича.

Тема 4. Інформація – ключовий фактор гібридної агресії

Роль інформаційного складника гібридної агресії. Різновиди інформаційних воєн. Об'єкт, суб'єкт, цілі інформаційної війни. Базові методи спотворення і фальсифікації, нагнітання паніки в соціальних мережах, інформаційні диверсії на державному рівні, пропагандистські виступи на території противника, створення громадської гомогенності в Росії. Особливості російської інформаційної політики, приватно-державне партнерство у сфері дезінформації, феномен Russia today, напрями інформаційної політики РФ. Засоби протистояння інформаційному виклику.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Центральна та Східна Європа як осередок гібридного впливу РФ

Тема 5. Гуманітарні складники гібридної агресії

Історичні стереотипи в гібридній агресії. Книга як маркер «нового історичного сенсу». Кіно художнє і документальне в боротьбі за уми і настрої. Фактор історії в протистоянні Росії і України. Причини агресивної поведінки Росії. Концепція «руській мір». Російська мова як інструмент гібридної агресії. «Битва за пострадянську перспективу». Проблеми помісної церкви в Україні і вплив РПЦ. Особливості позиціонування України в сучасному світі. Причини відсутності ефективного іміджу однієї з найбільших країн Європи.

Тема 6. Цілі російської політики

Розширити сферу власного впливу, відновити імперський статус, зруйнувати ЄС, забезпечити власне домінування у сфері енергетики, підірвати довіру до демократичних процедур, сприяти поширенню ідеології сильної руки, скоротити кількість полюсів багатополярного світу, використати ресурси Європи для протидії США та КНР. Концепція зовнішньої політики Російської Федерації від 30 листопада 2016 року. «Новий інтеграційний проект для Євразії – майбутнє, що народжується сьогодні». Експлуатація ОДКБ для «забезпечення безпеки на пострадянському просторі. Інструменти для досягнення цілей у «близькому зарубіжжі».

Тема 7. Актуальні напрями гібридного тиску Росії у світі.

Електоральні процедури, заклики до примирення з Росією, енергетика (NordStream-2), книгодрукування та кінематограф, проблеми історичної пам'яті, активність неурядових організацій, використання євроскепсису та популізму. Передумови застосування Росією гібридної електоральної зброї. Співіснування у системі міжнародних відносин гібридної війни та гібридної агресії. Оптимізація використання ресурсів для агресивних дій. Приналежність виборів до категорії демократичних цінностей та очевидні проблеми у протидії втручанню. Можливість через соціологічні дослідження контролювати об'єкт впливу та корегувати тактику. Наявність системи просування інформації RT – Sputnik – боти/тролі. Передумови гібридної активності Росії: домінування імперських рудиментів у суспільному дискурсі РФ; дефіцит інформації про сусідів у країнах Центральної Європи; наявність проросійського західноєвропейського лобі, прагнення розвинути наслідки Brexit; сприйняття впливовими колами ЄС Росії як союзника у глобальному протистоянні зі США та КНР; зацікавленість у постачанні Росією енергоресурсів за прогнозованою ціною («Турецький потік», NordStream2); брак відчуття загрози з боку російської пропагандистської машини; уміле використання Кремлем у власних цілях принципів функціонування європейської політики.

Тема 8. Нова історична політика путіна.

Прагнення переглянути історію Другої світової війни у контексті 75-перемоги над нацизмом. Наміри використати антисемітизм як фактор дискредитації Польщі, України, країн Балтії. Гіперболізація ролі Росії у перемозі над нацизмом через маніпуляцію архівними документами. Збільшення протиріч між різними частинами Європи. Маніпуляції темою колаборантства з нацистами під час Другої світової війни. Методи протидії російській гібридній агресії: поширення медіа-грамотності та критичного мислення; посилення впливу інституцій громадянського суспільства; підвищення рівня знань про сусідів; протидія ксенофобії та радикальним течіям; переосмислення та деконструкція історичних подій на території Європи.

Тема 9. Українські рецепти перемоги.

Створення сильної армії та спецслужб. Вироблення національної ідеї. Автокефалія православної церкви. Мирний план В. Зеленського. Стратегії повернення Криму та Донбасу (військовий вимір, стратегія «економічного виснаження», гуманітарний, організаційний, ідеологічний, правовий вимір), Формули реалізації Стратегії. Деолігархізація та розвиток МСБ. Побудова ефективного образу країни для зовнішнього світу. Визначення власного місця і системи міжнародних відносин та продовження європейської та євроатлантичної інтеграції. Ефективна боротьба з корупцією. Формування середнього класу.

5. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тем та змістових модулів	Кількість годин				
	Усього	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Консультації
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Форми та специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу					
ТЕМА 1. Вступ у гібридність	12	2	2	8	
ТЕМА 2. Гібридні війни крізь століття	12	2	2	8	
ТЕМА 3. Український виклик	12	2	2	8	
ТЕМА 4. Інформація – ключовий фактор гібридної агресії	14	2	4	8	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Центральна та Східна Європа як осередок гібридного впливу РФ					
ТЕМА 5. Гуманітарні складники гібридної агресії	12	2	2	8	
ТЕМА 6. Цілі російської політики	12	2	2	8	
ТЕМА 7. Актуальні напрями гібридного тиску росії у світі	14	4	2	8	
ТЕМА 8. Нова історична політика путіна	12	2	2	8	
ТЕМА 9. Українські рецепти перемоги	14	2	4	8	
Модульна контрольна робота	2		-	-	
Залік	2		2	-	
<i>Усього годин</i>	120	20	26	72	2

6. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	К-сть годин
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Форми та специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу		
1.	Тема 1. Вступ у гібридність. 1. Підходи до сучасної сутності війни. а) Варіанти визначення гібридної агресії. б) Технології війни сучасного світу. 2. Наслідки російсько-українського протистояння. а) Сукупність факторів, що викликали на початку XXI століття актуалізацію	2

	<p>непрямих і невійськових дій в ході війни.</p> <p>б) Розвиток інформаційного середовища та його вплив на якість управління і мережевої координації армій.</p>	
	<p>3. Невійськові методи протистояння.</p> <p>а) Комбінації військових і невійськових засобів тиску на державу.</p> <p>б) Роль інформаційного складника гібридної агресії.</p>	
2.	<p>Тема 2. Гібридні війни крізь століття.</p> <p>1. Еволюція та особливості гібридного протистояння.</p> <p>а) Причини витіснення гібридного складника законів і норм ведення війни.</p> <p>б) Політика Золотої Орди як приклад застосування не тільки військових заходів для підпорядкування країни.</p> <p>в) Тридцятилітня війна 1618-1648 років, яскравий приклад як слабка армія може протистояти сильнішій.</p> <p>г) Приклади з епохи наполеонівських воєн.</p> <p>2. Історія Американської революції і війни за незалежність проти Британії.</p> <p>а) Тактика бойових дій за межами європейського театру під час Першої світової війни.</p> <p>б) Теоретична і практична спадщина Першої світової війни.</p>	2
	<p>3. «Гібридна війна» сталінського стандарту.</p> <p>а) Тактичні прийоми радянської неоголошеної агресії проти Польщі. б) В'єтнамська війна – війна нового типу.</p> <p>4. Терористична атака на Всесвітній торговий центр 11 вересня 2001 року, Друга Ліванська війна 2006 року – гібридні загрози сучасності. Гібридний інструментарій у протистоянні лідерів біполярного світу – СРСР, США.</p>	
3.	<p>Тема 3. Гібридна війна росії: український виклик</p> <p>1. Причини гібридної агресії росії проти України.</p> <p>а) Стратегічні помилки вітчизняної еліти.</p> <p>б) Бачення Росією своєї ролі щодо України на сучасному етапі.</p> <p>2. Ядерне роззброєння України як наслідок узгодженого тиску з боку США і росії.</p>	2
	<p>3. Конфлікт навколо острова Тузла, особливості президентської каденції Леоніда Кучми.</p> <p>4. Тактика «енергетичного» тиску під час президентської каденції Віктора Ющенка.</p> <p>5. Харківські угоди як піррова перемога команди Януковича. Особливості президентської каденції Віктора Януковича.</p>	
4.	<p>Тема 4. Інформація – ключовий фактор гібридної агресії</p> <p>1. Роль інформаційного складника гібридної агресії.</p> <p>а) Різновиди інформаційних воєн.</p> <p>б) Об'єкт, суб'єкт, цілі інформаційної війни.</p>	2
	<p>2. Базові методи спотворення і фальсифікації інформації.</p> <p>а) Нагнітання паніки в соціальних мережах.</p> <p>б) Інформаційні диверсії на державному рівні.</p> <p>в) Пропагандистські виступи на території противника, створення громадської гомогенності в Росії.</p> <p>3. Особливості російської інформаційної політики.</p> <p>а) Приватно-державне партнерство у сфері дезінформації.</p> <p>б) Феномен Russia today.</p> <p>в) Напрями інформаційної політики РФ.</p> <p>4. Засоби протистояння інформаційному виклику.</p>	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Центральна та Східна Європа як осередок гібридного впливу РФ		
5.	<p>Тема 5. Гуманітарні складники гібридної агресії</p> <p>1. Історичні стереотипи в гібридній агресії.</p> <p>а) Книга як маркер «нового історичного сенсу».</p> <p>б) Кіно художнє і документальне в боротьбі за уми і настрої.</p> <p>2. Фактор історії в протистоянні Росії і України.</p> <p>а) Причини агресивної поведінки Росії.</p> <p>б) Концепція «руській мір».</p>	2
	<p>3. Російська мова як інструмент гібридної агресії.</p>	

	<p>а) «Битва за пострадянську перспективу».</p> <p>б) Проблеми помісної церкви в Україні і вплив РПЦ.</p> <p>4. Особливості позиціонування України в сучасному світі. Причини відсутності ефективного іміджу однієї з найбільших країн Європи.</p>	
6.	<p>Тема 6. Цілі російської політики</p> <p>1. Розширення сфери власного впливу.</p> <p>а) Відновити імперський статус.</p> <p>б) Зруйнувати ЄС,</p> <p>в) Забезпечити власне домінування у сфері енергетики, підірвати довіру до демократичних процедур,</p> <p>г) сприяти поширенню ідеології сильної руки, скоротити кількість полюсів багатополярного світу,</p> <p>д) Використати ресурси Європи для протидії США та КНР.</p> <p>2. Концепція зовнішньої політики Російської Федерації від 30 листопада 2016 року.</p> <p>3. «Новий інтеграційний проект для Євразії – майбутнє, що народжується сьогодні».</p> <p>4. Експлуатація ОДКБ для «забезпечення безпеки на пострадянському просторі».</p> <p>5. Інструменти для досягнення цілей у «близькому зарубіжжі».</p>	2
7.	<p>Тема 7. Актуальні напрями гібридного тиску Росії у світі.</p> <p>1. Електоральні процедури, заклики до примирення з Росією, енергетика (NordStream-2).</p> <p>а) Книгодрукування та кінематограф.</p> <p>б) Проблеми історичної пам'яті.</p> <p>в) Активність неурядових організацій, використання євроскепсису та популізму.</p> <p>2. Наявність системи просування інформації</p> <p>а) RT.</p> <p>б) Sputnik.</p> <p>в) боти/тролі.</p> <p>3. Передумови застосування Росією гібридної електоральної зброї.</p> <p>а) Співіснування у системі міжнародних відносин гібридної війни та гібридної агресії.</p> <p>б) Оптимізація використання ресурсів для агресивних дій.</p> <p>в) Приналежність виборів до категорії демократичних цінностей та очевидні проблеми у протидії втручанням.</p> <p>г) Можливість через соціологічні дослідження контролювати об'єкт впливу та корегувати тактику.</p>	2
	<p>4. Передумови гібридної активності Росії:</p> <p>а) Домінування імперських рудиментів у суспільному дискурсі РФ; дефіцит інформації про сусідів у країнах Центральної Європи.</p> <p>б) наявність проросійського західноєвропейського лобі.</p> <p>в) Прагнення розвинути наслідки Brexit;</p> <p>г) Сприйняття впливовими колами ЄС Росії як союзника у глобальному протистоянні зі США та КНР;</p> <p>д) Зацікавленість у постачанні Росією енергоресурсів за прогнозованою ціною («Турецький потік», NordStream2).</p>	2
8.	<p>Тема 8. Нова історична політика Путіна.</p> <p>1. Прагнення переглянути історію Другої світової війни у контексті 75-перемоги над нацизмом.</p> <p>2. Наміри використати антисемітизм як фактор дискредитації Польщі, України, країн Балтії.</p> <p>3. Гіперболізація ролі Росії у перемозі над нацизмом через маніпуляцію архівними документами.</p> <p>4. Збільшення протиріч між різними частинами Європи.</p> <p>5. Маніпуляції темою колаборантства з нацистами під час Другої світової війни.</p> <p>6. Методи протидії російській гібридній агресії.</p>	2
9.	<p>Тема 9. Українські рецепти перемоги.</p>	2

	1. Створення сильної армії та спецслужб. 2. Вироблення національної ідеї. 3. Автокефалія православної церкви.	
	4. Стратегії повернення Криму та Донбасу (військовий вимір, стратегія «економічного виснаження», гуманітарний, організаційний, ідеологічний, правовий вимір). 5. Деолігархізація та побудова ефективного образу країни для зовнішнього світу. 6. Ефективна боротьба з корупцією.	
Модульна контрольна робота		2
Усього годин		20

7. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	К-сть годин	Форма проведення
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Форми та специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу			
1.	Тема 1. Вступ. Гібридні виклики сучасності. 1. Проблематика термінології: гібридність, гібридні виклик, гібридна загроза, «нові івни». 2. Підходи до сучасної сутності війни. Варіанти визначення гібридної агресії. Технології війни сучасного світу. 3. Концепція гібридної війни. 4. Гібридна війна і її ознаки та методи ведення гібридної війни. 5. Наслідки російсько-українського протистояння. 6. Сукупність факторів, що викликали на початку ХХІ століття актуалізацію непрямих і невійськових дій в ході війни. 7. Розвиток інформаційного середовища та його вплив на якість управління і мережевої координації армій. 8. Невійськові методи протистояння. Комбінації військових і невійськових засобів тиску на державу. Роль інформаційного складника гібридної агресії.	2	бесіда, розповідь, обговорення, доповідь, дискусія
2.	Тема 2. Гібридні війни в історичній ретроспективі. 1. Еволюція та особливості гібридного протистояння в історії. 2. Політика Золотої Орди як приклад застосування не тільки військових заходів для підпорядкування країни. 3. Тридцятилітня війна 1618-1648 років, як приклад протистояння слабкої армії сильнішій. 4. Приклади гібридних викликів з епохи наполеонівських воєн. 5. Історія Американської революції і війни за незалежність проти Британії. 6. Тактика бойових дій за межами європейського театру під час Першої світової війни. 7. «Гібридна війна» сталінського стандарту. 8. Тактичні прийоми радянської неоголошеної агресії проти Польщі. 9. Японія в Північному Китаї в 1937-1945 роках. 10. В'єтнамська війна – війна нового типу. 11. Терористична атака на Всесвітній торговий центр 11 вересня 2001 року.	4	бесіда, розповідь, обговорення, доповідь, дискусія
3.	Тема 3. Гібридні загрози : український виклик 1. Причини гібридної агресії Росії проти України. 2. Ядерне роззброєння України як наслідок узгодженого тиску з боку США і Росії. 3. Конфлікт навколо острова Тузла, особливості президентської каденції Леоніда Кучми.	4	бесіда, розповідь, обговорення, доповідь, дискусія

	<p>4. Тактика «енергетичного» тиску під час президентської каденції Віктора Ющенка.</p> <p>5. Харківські угоди як піррова перемога команди Януковича. Особливості президентської каденції Віктора Януковича.</p> <p>6. Гібридні загрози сьогодення. Виклики національній безпеці України.</p> <p>7. Інформаційна війна та пропаганда.</p> <p>8. Загрози в кібернетичному просторі та міжнародний контекст.</p> <p>9. Вибухонебезпечні предмети як елемент гібридних загроз: виклики та протидія.</p> <p>10. Розбудова довіри заради долання гібридних загроз.</p>		
4.	<p>Тема 4. Інформація – ключовий фактор гібридної агресії</p> <p>1. Роль інформаційного складника гібридної агресії.</p> <p>2. Різновиди інформаційних воєн, об'єкт, суб'єкт, цілі інформаційної війни.</p> <p>3. Базові методи спотворення і фальсифікації інформації.</p> <p>4. Особливості російської інформаційної політики (приватно-державне партнерство у сфері дезінформації, феномен Russia today).</p> <p>5. Засоби протистояння інформаційному виклику.</p> <p>6. Європейський центр з протидії гібридним загрозам.</p>	2	бесіда, розповідь, обговорення, доповідь, дискусія
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Центральна та Східна Європа як осередок гібридного впливу РФ			
5.	<p>Тема 5. Гуманітарні складники гібридної агресії</p> <p>1. Історичні стереотипи в гібридній агресії (книга як маркер «нового історичного сенсу», кіно художнє і документальне в боротьбі за умі і настрої).</p> <p>2. Фактор історії в протистоянні Росії і України.</p> <p>3. Причини агресивної поведінки Росії.</p> <p>4. Концепція «руській мір».</p> <p>5. Російська мова як інструмент гібридної агресії.</p> <p>6. Проблеми помісної церкви в Україні і вплив РПЦ.</p>	2	бесіда, розповідь, обговорення, доповідь, дискусія
6.	<p>Тема 6. Цілі російської політики</p> <p>1. Розширення сфери власного впливу (відновити імперський статус, зруйнувати ЄС, забезпечити власне домінування у сфері енергетики, підірвати довіру до демократичних процедур, використати ресурси Європи для протидії США та КНР).</p> <p>2. Концепція зовнішньої політики Російської Федерації від 30 листопада 2016 року.</p> <p>3. «Новий інтеграційний проект для Євразії – майбутнє, що народжується сьогодні».</p> <p>4. Експлуатація ОДКБ для «забезпечення безпеки» на пострадянському просторі.</p> <p>5. Інструменти для досягнення цілей у «близькому зарубіжжі».</p>	4	бесіда, розповідь, обговорення, доповідь, дискусія
7.	<p>Тема 7. Актуальні напрями гібридного тиску Росії у світі.</p> <p>1. Електоральні процедури, заклики до примирення з Росією, енергетика (NordStream-2, «Турецький потік», сприйняття впливовими колами ЄС Росії як союзника у глобальному протистоянні зі США та КНР).</p> <p>2. Книгодрукування та кінематограф.</p> <p>3. Проблеми історичної пам'яті.</p> <p>4. Активність неурядових організацій, використання євроскепсису та популізму.</p> <p>5. Передумови застосування Росією гібридної електоральної зброї.</p> <p>6. Система просування інформації (RT, Sputnik, боти/тролі).</p>	2	бесіда, розповідь, обговорення, доповідь, дискусія
8.	<p>Тема 8. Нова історична політика путіна.</p>	2	бесіда,

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прагнення переглянути історію Другої світової війни у контексті 75-перемоги над нацизмом. 2. Використання антисемітизму як фактора дискредитації Польщі, України, країн Балтії. 3. Гіперболізація ролі Росії у перемозі над нацизмом через маніпуляцію архівними документами. 4. Збільшення протиріч між різними частинами Європи. 5. Маніпуляції темою колаборантства з нацистами під час Другої світової війни. 6. Методи протидії російській гібридній агресії. 		розповідь, обговорення, доповідь, дискусія
9.	Тема 9. Українські рецепти перемоги. <ol style="list-style-type: none"> 1. Створення сильної армії та спецслужб. 2. Вироблення національної ідеї. 3. Автокефалія православної церкви. 4. Стратегії повернення Криму та Донбасу (військовий вимір, стратегія «економічного виснаження», гуманітарний, організаційний, ідеологічний, правовий вимір). 5. Саміти миру. Формула миру для України. 6. Деолігархізація та побудова ефективного образу країни для зовнішнього світу. 7. Ефективна боротьба з корупцією. 8. Формування середнього класу. 	4	бесіда, розповідь, обговорення, доповідь, дискусія
Залік			
Усього годин		26	

9. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Зміст самостійної роботи	К-сть годин	К-сть балів
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Форми та специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу			
1.	Тема 1. Вступ у гібридність. <ol style="list-style-type: none"> 1. Дати загальну характеристику «сетечентричних воєн». 2. Проаналізувати роботу Ф.Хоффмана «Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars». 	8	2
2.	Тема 2. Гібридні війни крізь століття. <ol style="list-style-type: none"> 1. Тезисно розкрити ранні приклади використання нестандартних військових заходів. 2. Дати загальну характеристику Паризьким угодам 1973 р. 	8	2
3.	Тема 3. Український виклик. <ol style="list-style-type: none"> 1. Скласти конспект у вигляді опорних тез на тему головних проблем у російсько-українських відносинах відразу після розпаду СРСР. 2. Дати загальну характеристику ГУАМ. 	8	2
4.	Тема 4. Інформація – ключовий фактор гібридної агресії. <ol style="list-style-type: none"> 1. Проаналізувати роботу Тіма Рона «Системи озброєння і інформаційна війна». 2. Скласти конспект у вигляді опорних тез на тему різновидів інформаційних воєн. 	8	2
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Центральна та Східна Європа як осередок гібридного впливу РФ			
5.	Тема 5. Гуманітарні складники гібридної агресії. <ol style="list-style-type: none"> 1. Проаналізуйте вплив книги, кіно, як складників гібридної агресії. 2. Тезисно розкрийте концепцію «руської мір». 	8	2
6.	Тема 6. Цілі російської політики. <ol style="list-style-type: none"> 1. Дати загальну характеристику політичному проекту Путіна «Новий інтеграційний проект для Євразії – майбутнє, що народжується сьогодні». 	8	2

	2. Тезисно розкрийте концепцію зовнішньої політики Російської Федерації.		
7.	Тема 7. Актуальні напрями гібридного тиску Росії у світі. 1. Дати загальну характеристику проекту NordStream-2 2. Проаналізуйте неурядові організації, які використовує російська «адмінмашина» для поширення євроскепсису та популізму.	8	2
8.	Тема 8. Нова історична політика Путіна. 1. Скласти конспект у вигляді опорних тез на тему бачення президентом РФ Другої світової війни у контексті 75-перемоги над нацизмом. 2. Письмово охарактеризуйте методи протидії російській гібридній агресії.	8	2
9.	Тема 9. Українські рецепти перемоги. 1. Тезисно розкрийте питання концепцію національної ідеї України. 2. Дати загальну характеристику Стратегії повернення Криму.	8	2
Разом		72	18

9. ПИТАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ

№ з/п	Назва теми	Максимальна кількість балів
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Форми та специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу		
1.	Тема 1. Вступ у гібридність. 1. Визначити інструменти впливу на країни ЄС з боку РФ. 2. Дати загальну характеристику Харківським угодам.	2
2.	Тема 2. Гібридні війни крізь століття. 1. Навести приклади успішної боротьби з окупаційними військами в XIV столітті. 2. Схарактеризувати тактичні прийоми радянської неоголошеної агресії проти Польщі.	2
3.	Тема 3. Український виклик. 1. Скласти конспект у вигляді опорних тез на тему подій навколо острова Коса Тузла. 2. Дати загальну характеристику Великому договору.	2
4.	Тема 4. Інформація – ключовий фактор гібридної агресії. 1. Визначити основні дії для протистояння інформаційній війні. 2. Схарактеризуйте особливості російської інформаційної політики.	2
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Центральна та Східна Європа як осередок гібридного впливу РФ		
5.	Тема 5. Гуманітарні складники гібридної агресії. 1. Проаналізуйте жанри літератури, які використовуються як складники гібридної агресії. 2. Тезисно розкрийте елементи гібридної агресії в гуманітарній сфері.	2
6.	Тема 6. Цілі російської політики. 1. Визначити особливості російської гібридної політики щодо України. 2. Тезисно визначити прояви гібридної активності Росії.	2
7.	Тема 7. Актуальні напрями гібридного тиску Росії у світі. 1. Дати загальну характеристику проекту «Турецький потік». 2. Проаналізуйте системи просування інформації (RT, Sputnik, боти/тролі).	2
8.	Тема 8. Нова історична політика путіна. 1. Схарактеризувати використання антисемітизму як фактор дискредитації Польщі, України, країн Балтії. 2. Визначити методи протидії російській гібридній агресії.	2
9.	Тема 9. Українські рецепти перемоги.	2

1. Визначити передумови втручання Росії до перебігу виборів в Україні.	
2. Визначити основні виміри Стратегії повернення Криму.	

10. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Форми та специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу

ТЕМА 2. Гібридні війни крізь століття.

1. Проаналізувати історію Американської революції і війни за незалежність проти Британії як приклад гібридної війни.

ТЕМА 3. Український виклик.

1. Визначити плацдарми гібридної агресії.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Центральна та Східна Європа як осередок гібридного впливу РФ

ТЕМА 6. Цілі російської політики.

1. Схарактеризувати передумови застосування Росією гібридної електоральної зброї.

ТЕМА 7. Актуальні напрями гібридного тиску Росії у світі.

1. Схарактеризувати двосторонні відносини РФ та ЄС.

ТЕМА 8. Нова історична політика путіна.

1. Визначити методи протидії російській гібридній агресії.

ТЕМА 9. Українські рецепти перемоги.

1. Визначити технології протидії гібридній агресії.

11. Рекомендовані джерела інформації

Базові:

1. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності: монографія. В. Копійка та ін.; за наук. ред. М. Дорошко, В. Балюк. Київ: 2018. 280 с.
2. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Дзеркало тижня*. 2015. № 2. С. 3.
3. Гриневич В. А. Червоний Імперіалізм : Друга світова війна і громадська думка в Україні, 1939-1941; відп. за вип. Уляна Густей. 2-ге вид, змін. і допов. Київ : HREC PRESS, 2019. 491 с.
4. Кудряченко, А. Міжнародні аспекти інтеграції Донбасу і Криму в політико-правовий і соціокультурний простір України: аналітична доповідь. 2019. Київ: Інститут всесвітньої історії НАН України.
5. Лещенко О.Я. «Гібридна війна» як науковий конструкт: проблеми пошуку термінологічної та концептуальної сутності. *Гілея: науковий вісник*. Київ: 2017. Вип.117. С. 262-267.
6. Лещенко О. Я. Вплив сучасних воєнно-політичних конфліктів на проблематику цивільного захисту: досвід Сирії та України. *Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія: «Філософія. Соціологія. Політологія»*. 2016. № 5. С. 67-80.
7. Лещенко О. Я. Особливості сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу»: аспекти цивільного захисту. *«Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення»: збір. матер. всеукраїн. наук.-практ. конфер (9 червня 2017 р., м. Маріуполь)*. Донецьк: Вид-во Донецького ДУУ, 2017. С. 114–118.
8. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ: КАЛАМАР, 2017. 268 с.
9. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.
10. Слюсаренко А.В. Новітні форми міждержавного протистояння як предмет дослідження сучасної воєнно-наукової думки. *Військово-науковий вісник*. Київ:, 2015.

Вип. 24. С. 173–186.

11. Тараненко Г. Г. Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів. Г. Г. Тараненко. *Гілея: науковий вісник*: збірник наукових праць. Гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ: «Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 107 (4). С. 390–392.
12. Тараненко Г. Г. Сучасні тенденції розвитку міжнародної безпеки. Г. Г. Тараненко. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 13. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Відп. ред. О. В. Бабкіна. Випуск 19: збірник наукових праць. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 138–142.
13. Ткач В. Ф. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. В. Ф. Ткач. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3 (36). С. 12–18.
14. Ціватий В. ООН у політико-дипломатичній системі координат (1945-2015 рр.): глобальна ефективність та інституційний вимір багатосторонньої дипломатії. В. Ціватий. *Зовнішні справи*. 2015. № 10. С. 26–30.
15. Ясперс К. Духовная ситуація времени. В. кн.: Смысл и назначение истории / Пер. с англ. М. Левиной. М.: Политиздат, 1991. URL: <https://psylib.org.ua/books/yaspk01/index.htm>

Допоміжні:

1. Акімова Л. Державне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання / Л. Акімова, А. Лисачок // ДП "Видавничий дім "Персонал" (5). 2017. С. 16–28.
2. Акімова Л. М. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2015. № 5. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1210>
3. Акімова Л. М. Етапи становлення економічної безпеки держави: зарубіжний та вітчизняний досвід / Л. М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2016. № 8. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1246>
4. Акімова Л. М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави / Л. М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2016. № 10
5. «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи. Київ, 2019. URL : https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf (дата звернення: 01.10.2020).
6. Барановський Ф. Концепт довіри в контексті протидії викликам та загрозам сучасному глобальному демократичному і ліберальному порядку. *Соціокультурні засади економіки і політики: взаємозв'язки, тренди, суперечності* [Електронний ресурс]: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 листоп. 2023 р.). Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 29-32.
7. Баровська А. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. Київ: НІСД, 2016. 109 с.
8. Бебик В. М. Теоретичні та праксеологічні засади гібридних війн. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ: НА СБУ, 2021. С. 6-8.
9. Воробйова В. Гусева Н. Глобальні виклики сучасності. *Соціокультурні засади економіки і політики: взаємозв'язки, тренди, суперечності* [Електронний ресурс]: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 листоп. 2023 р.). Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 60-63.
10. Гбур З. В. Актуальні гібридні загрози економічній безпеці України // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 7. С. 97—99.
11. Герман Л. В. Тероризм як елемент гібридної війни. . *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ: НА СБУ, 2021. С. 90-93.
12. «Гібридна війна» Росії – виклик і загроза для Європи. *Національна безпека і оборона*. 2016. №9-10 (167-168). С. 2-16.
13. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія. Під заг. ред. проф. Р. О. Додонова.

- Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 412 с.
14. Гібридна війна — чи вона взагалі існує? [Електронний ресурс] // НАТО-РЕВЮ. 2015. Режим доступу: <https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russiaukraine/UK/index.htm>
 15. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства. Київ. 2018. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/blok_XXI-end_0202.pdf (дата звернення: 01.10.2020).
 16. Головка А. А. Захист кіберпростору як складова інформаційної безпеки України в умовах гібридної війни. *Молодий вчений*. 2016. № 4. С. 333–336.
 17. Гончар М. Від «величі росії» до «Великої Євразії»: війна гібридного типу як механізм геополітичної експансії рф. *Національна безпека і оборона*. 2016. №9-10. С. 72-81.
 18. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. Вип. 1. с. 136–141.
 19. Горбулін В.П. Який Фенікс народиться зі згарища світової гібридної війни? URL: https://dt.ua/internal/yakiy-feniks-naroditsya-zi-zgarischa-svitovoyigibridnoyi-viyni-259112_.html (дата звернення: 06.10.2019).
 20. Горovenko В. К. Деякі форми і способи забезпечення оборони держави в умовах гібридної війни. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 40-44.
 21. Горovий В. М. Науково-інформаційний аспект протистояння негативним інформаційним впливам в умовах російсько-української інформаційної війни. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 17-20.
 22. Зеленько Г.І. Економічні загрози та їх потенціал в російсько-українському протистоянні. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 8-10.
 23. Еляшевська Н. Ф. Вразливість України до інформаційної війни. Теле- та радіожурналістика. Львів, 2015. Вип. 14. с. 165 – 169.
 24. Князев С. О. Сучасні тенденції ведення інформаційних війн. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 78-81.
 25. Козьма В. В. Інформаційна зброя Російської Федерації як чинник сучасної геополітики. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 26-30.
 26. Лещенко О.Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу: дис. канд. політ. наук: 21.01.01. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2020. 293 с.
 27. Литвиненко О. Тотальна війна по-путінськи: «гібридна» війна рф проти України. *Національна безпека і оборона*. 2016. №9-10. С. 60–64.
 28. Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/Nzizvru_2014_5_29%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Nzizvru_2014_5_29%20(2).pdf) (дата звернення: 01.10.2020).
 29. Магда Є. Гібридна війна: питання і відповіді [Електронний ресурс] / Є. Магда // Media Sapiens. 2015. Режим доступу: http://ms.detector.media/trends/1411978127/gibridna_viyna_pitannya_i_vidpovidi/
 30. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Міжнародні відносини»*. Серія «Політичні науки». 2014. № 4. С. 9-10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2489/2220
 31. Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. досвід ЄС і східного партнерства. *Центр глобалістики "Стратегія XXI"*. 2018. С. 106.
 32. Мележик О. О. Світова гібридна війна: український фронт. *Вісник НАН України*. 2017. № 2. С. 3-8.
 33. Мельніченко О. А. Основні напрями деструктивної діяльності російських спецслужб в інформаційній війні проти України. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 30-33.
 34. Новакова О. В. Пропагандистські наративи як зброя Російської Федерації в гібридній війні проти України. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер.*

- круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 20-24.
35. Парахонський Б. О. Дестабілізація Європи: гібридна війна РФ. *Стратегічна панорама*. 2021. № 1-2. С. 5-29.
 36. Пионтковский А. Четвертая мировая «гибридная война» (2014–2016 гг.). Взлет и падение «русского мира». *Національна безпека і оборона*. 2016. №9-10. С. 64-68.
 37. Пономаренко М., Кравченко А. Глобальні геополітичні та гео економічні проблеми сьогодення. *Соціокультурні засади економіки і політики: взаємозв'язки, тренди, суперечності* [Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 листоп. 2023 р.). Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 79-83.
 38. Проноза І. І. Гібридна російсько-українська війна як загроза європейській безпеці. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe: електронний науково-практичний журнал*. Одеса: НУ «ОЮА». 2016. Вип. 1. С. 81-84.
 39. Російська гібридна агресія: цілі і наслідки, засоби протистояння. *Національна безпека і оборона*. 2016. №9-10. С. 17-38.
 40. Савлюк М. Теоретико-методологічні засади дослідження інформаційної безпеки. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Полтологія*. 2023. Вип. 15. С. 60–68.
 41. Семен Н. Ф. Основні методи пропаганди на російських інтернетресурсах як головний чинник інформаційної агресії з боку Російської Федерації (на прикладі російських інтернет-ресурсів «Российский диалог» і «Правда.Ру» за 2014 – 2015 рр.). *Матеріали Регіональної науково-практичної інтернет-конференції «Регіональні ЗМІ України: історія, сучасний стан та перспективи розвитку»*, (20 – 22 березня 2017 року, м. Старобільськ) Старобільськ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. С. 198 – 202.
 42. Семен Н. Ф. Особливості поведінки в умовах інформаційної війни. *Збірник тез виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в ХХІ столітті»*, 22 – 23 жовтня 2015 р. Рівне, 2015. с. 157-159.
 43. Смола Л. Інформаційно-психологічний складник «гібридної» війни. *Національна безпека і оборона*. 2016. №9-10. С. 68-72.
 44. Saarelainen M. Hybrid threats — what are we talking about? [Електронний ресурс] / The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. 2017.
 45. Томенко М.В. Історико-політологічні міфи та загрози «російського світу». *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 6-8.
 46. Троян С. С. Інформаційно-безпекова політика Європейського Союзу. *Зовнішні справи : суспільно-політичний журнал*. 2019. № 2/3. С. 28-32.
 47. Шевченко Д. Кисільова О. Тероризм як глобальна проблема сучасності. *Соціокультурні засади економіки і політики: взаємозв'язки, тренди, суперечності* [Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 листоп. 2023 р.). Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 86–88.
 48. Шевченко О. Глобальні виклики сучасності: проблема класифікації та пріоритетизації. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2017. №1. С. 137–153. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/47/39>
 49. Шемаєва Л. Г. Вимушене збільшення оборонних витрат європейськими країнами як інструмент гібридної війни з боку РФ. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С.24-26.
 50. Шерр Дж. Небезпека «гібридної» війни. *Національна безпека і оборона*. 2016. №9-10. С. 85-87.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
2. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. МЗС. URL: <http://da.mfa.gov.ua/press/page/2/>
4. МЗС. URL: <https://mfa.gov.ua/10-faktiv-pro-zbrojnu-agresiyu-rosiyi-proti-ukrayini>
5. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. URL: <https://mtot.gov.ua/>

6. Організація з безпеки і співробітництва у Європі. URL: <https://www.osce.org/>
7. Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/>
8. Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/>
9. Рада національної безпеки і оборони України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/>
10. Web-site of Hybrid CoE <https://www.hybridcoe.fi/>
11. Glossary of hybrid threats <https://warn-erasmus.eu/ua/glossary/>
12. ECAM-EPMI (Graduate School of Electrical Engineering), France. URL: <https://www.ecam-epmi.fr/en>.
13. University of Coimbra, Portugal. URL: <https://www.uc.pt/en>.
14. University of Jyväskylä, Finland. URL: <https://www.jyu.fi/en>.
15. University of Tartu, Estonia. <https://www.ut.ee/en>.